

„A globális értelmiségellenesség hosszú távon nem tartható”

Szajbély Mihállyal Hollósi Zsolt beszélget

A 19. századi magyar irodalomtól Csáth Géza életművén át Tolnai Ottóig, a sajtó- és médiatörténettől a hangjáték-adaptációk elemzésének, értelmezésének problematikájáig szerteágazó érdeklődés jellemzi Szajbély Mihály (60) irodalomtörténészt, a Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció és Média-tudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanárát. Úgy fogalmaz: a karon lefolyt strukturális átalakulás, mely őt a Klasszikus Magyar Irodalom tanszékről a kommunikációs tanszékre helyezte, szerencsésen befolyásolta pályáját. Egybeesett ugyanis a humán- és társadalomtudományok kultúratudományos fordulatával, mely oldani igyekszik a hagyományosan elkülönült diszciplínák közötti határokat. Az irodalomtörténet, a médiatörténet, a medialitás és a kommunikáció területei ma már kölcsönösen átnyúlnak egymásba; izgalmas vizsgálódási pontokat találhat tehát az a kutató, aki nem marad a 19. században körülhatárolt tudományterületeken belül. Úgy véli, ami most zajlik a felsőoktatásban, az rablógazdálkodás; ez és a globális értelmiségellenesség hosszú távon nem folytatható.



– Budapesten született, így „A Tisza-parton mit keresek?” – kérdést már csak ezért is érdemes indulásképpen megválaszolnia.

– 1963-ban kerültem Szegedre, a negyedik általános iskolát még Újpesten végeztem, az ötödiket már itt kezdtem a Mérey utcában. Apám beruházó mérnök volt, az ötvenes évek elejétől kezdve szinte valamennyi nagy textilgyár építésében irányító szerepet játszott, Szombathelytől Sopronon, Miskolcon és Zalaegerszegen át egészen Szegedig, és talán egyet-kettőt még ki is felejtettem a sorból. Ez a munka azzal járt, hogy egy hétből legalább hat napot – akkoriban még szombaton is dolgozni kellett – valahol vidéken töltött. Nemrég beszélgettem vele erről, azt mondta, az ötvenes években jobb volt nem szem előtt lenni Pesten, és hát szerette is ezt a mozgalmas munkát. Anyám Pestlőrincen dolgozott, naponta több órát

villamosozott-buszozott, minket – van egy öcsém, aki két évvel fiatalabb nálam – gyakorlatilag a nagymama nevelt. Egy idő után apám alighanem úgy gondolhatta, eljutottak már a gyerekei abba a korba, amikor talán már mégsem kellene teljesen szülők nélkül nevelkedniük. Így aztán, amikor Szegeden befejeződött a textilgyári beruházás, itt maradt az elkészült gyárban főmérnöknek – akkor költöztünk mi is utána.

– Tizenegy éves pesti gyerekként hogy élte meg ezt a nagy változást?

– Nem volt túl nagy a változás, mert Újpesten a kertvárosban laktunk, egy családi házban, ahol eléggé búra alatt tartottak bennünket. A nagymama mindig otthon volt, leginkább a kertben játszottunk, óvodába sem jártunk, más gyerekekkel az iskoláig nem is igen volt kontaktusunk. Ezt később eléggé megsínyletem egyébként, nehezen tudtam kapcsolatokat építeni. A pesti belvárost csak egy-egy állatkerti kirándulás, margitszigeti strandolás alkalmával láttuk. Nem voltam tehát tipikus pesti, belvárosi gyerek, csak az iskolaváltás viselt meg egy kicsit, de azt túl lehetett élni.

– Azt nyilatkozta egyszer: az irodalomnál sokáig jobban érdekelte a vízilabda, majd daczból kezdett el komolyabban szépirodalmat is olvasni. Hogy történt ez pontosan?

– Hatodikos-hetedikes lehettem, amikor a biológia tanárnő megkérdezte tőlünk, kinek lenne kedve vízilabdázni. Mint utóbb kiderült, a SZEOL akkori serdülő csapatának az edzője kérte meg erre, utánpótlást toboroztak. Bár csak mellben tudtam úszni, habozás nélkül föltettem a kezem. Lementem edzésre – és nagyon megszerettem a vízilabdát, annak ellenére, hogy eléggé tehetségtelen voltam, éppen csak befértem a serdülő, majd az ifi csapatba. De fantasztikus nyarakat töltöttünk a SZUE-ban, ahol akkoriban még nem volt vízforgató, és időnként olyan zöld volt a víz, hogy attól ma már a kevésbé finnyás kelet-európai EU-polgár is undorodva elfordulna. Egyszer még békát is sikerült fognunk benne, amikor valami miatt egy hónapig nem tudták lecserélni a vizet, és teljesen bezöldült, paradox módon bedöglött és élni kezdett egyszerre... Ma az ilyesmitől már bőrbetegségek rémével igyekeznek elriogatni az embert, de nekünk nem lett semmi bajunk, jót szórakoztunk azon, hogy béka van az úszómedencében. Emellett aztán tanulni semmi kedvem sem volt, mindig tragédiaként éltem meg, amikor véget ért a nyár és kezdődött az iskola. A vízilabda még 14-15 évesen is sokkal jobban érdekelt, mint a Ságvári gimnázium. Mindig nagyon szerettem olvasni, de különösebben nem érdekelték az irodalomórák sem. Saját jókedvemből vaskos regényeket élveztem végig szinte egy ültő, illetve egy fekvő helyemben, mert olvasni fekvé szerettem, de a kötelező olvasmányokat daczból sosem vettem a kezembe, és ebből mindig voltak konfliktusok. A gimnázium első

osztályában Téglás Béla bácsi volt a magyartanárunk, aki akkor már nagyon idős volt. Nagy tudású ember, ha jól tudom, fiatal korában Sík Sándor asszisztense volt az egyetemen. Minket már nyugdíjasként próbált tanítani, amúgy mindig az iskola könyvtárában üldögélt, már csak mi voltunk az egyetlen osztálya. Nagyon jóindulatú volt velem, emlékszem még a félév utolsó óráján is kihívott felelni az Antigonéból, hátha tudnék javítani. De addigra sem olvastam el az Antigonét, így teljesen reménytelen volt a helyzet. Másodikosként új tanárt kaptunk, mert Béla bácsi végképp befejezte az oktatást. Elkezdtem rendesebben tanulni, de – mint ahogy az lenni szokott –, ha az embert beskatulyázzák, nehéz abból kitörni. Hiába tanultam meg mindent, amit kellett, mégsem kaptam olyan jegyeket, amikre számítottam. Dacból kezdtem el az irodalommal foglalkozni, leginkább Szerb Antal Magyar irodalomtörténetének és az ugyancsak általa írt A világirodalom története című háromkötetes összefoglalónak a lapjait forgatva gondoltam úgy, hogy mindent jobban fogok tudni, mint ahogyan azt a középiskolában kell. Lehetőleg olyanokat is, amikről a tanár sem hallott, de jelentkezni nem fogok többé. Majd ha fölszólítanak, majd akkor beszélek és mindent tudok. Ehhez persze sokat kellett olvasni, nem csak Szerb Antalt, hanem primer szövegeket, verset, prózát vegyesen, mikor mi került sorra, aztán túljutottam a dacon és rájöttem: az irodalom érdekes dolog.

– A hatvanas évek végén Szerb Antal még nem volt ajánlott szerző a középiskolákban...

– Az iskolában egyáltalán nem ajánlották, nekem apám adta a kezembe. Ő azok a régi vágású, nagyon művelt mérnökemberek közé tartozik, akiktől semmi sem áll távolabb a szakbarbárságnál. Mindig nagyon szeretett olvasni és szép könyvtárat gyűjtött össze, a két világháború közötti magyar irodalom legjobb művei, népiesek és urbánusok egymás mellett nagyon békésen sorakoztak a polcon. Köztük voltak Szerb Antal irodalomtörténetei is. Apám látta, hogy nem jók a jegyeim, gondolom azért ajánlotta, mert remélte, hátha ezekből nagyobb kedvvel tanulok. Ötlete telitalálatnak bizonyult. Szerb Antalt azóta persze már más szemmel olvasom, és sok mindent másként gondolok, mint ő annak idején, de stílusának könnyed eleganciáját, finom meglátásait, ötletességét azóta is csodálom. Tőle tanultam meg, hogy a nagyon bonyolult dolgokról sem feltétlenül szükséges nagyon bonyolultan beszélni.

– Nem bölcsészként, hanem joghallgatóként kezdte az egyetemet. Miért?

– A szülők hatása egy bizonyos életkorig elég meghatározó tud lenni. Így kerültem már a középiskolában is matematika-fizika tagozatos osztályba, amihez körülbelül ugyanannyi tehetségem volt, mint a vízilabdához. Azzal a különbséggel, hogy a vízilabdát szerettem, ezeket a tantárgyakat meg nem olyan nagyon. Szüleim

viszont azt hallották, hogy a Ságváriban ezek az erős osztályok. És ez tényleg így is volt. Utólag azt mondom, ebből aztán sokat profitáltam gondolkodásmódban még akkor is, ha csak hárm-as-négyes voltam matematikából és időnként – elég gyakran – kifejezetten kínosan éreztem magam. Humán osztályban valószínűleg nem tanultam volna meg azt a gondolkodásmódot, amit a mindennapi, sőt esetenként napi több matematikaóra mégiscsak kialakít az emberben. Aztán ahogy közeledett az érettségi, már világosan láttam, hogy irodalommal szeretnék foglalkozni. Amikor a szüleim meghallották otthon, először csak néztek egymásra. Anyukám fölütötte a Magyar Irodalmi Lexikont, és megnézte, hogy az irodalomtörténészeknek milyen végzettségük van. Legnagyobb rémületére azt tapasztalta, hogy majdnem mindegyik magyar szakos középiskolai tanárként végzett az egyetemen. A középiskolai tanári pálya pedig akkoriban sem tartozott a legjobban fizetett szakmák közé... De nagy megkönnyebbülésére talált néhány olyan irodalomtörténészt, aki jogi végzettséggel rendelkezett. Azt mondta, talán érdemesebb lenne ezen a vonalon elindulni.

– Nem tiltakozott?

– Két ok miatt nem tiltakoztam. Az irodalmat ugyan szerettem és tudtam, de azt a típusú nyelvtant, amit annak idején a középiskolában tanítottak, nagyon utáltam és nagyon nem tudtam. Ráadásul a bölcsészkaron a magyartörténelem szakra, ami leginkább szóba jöhetett volna, borzasztóan nagy volt a túljelentkezés. Nyelvtani alulképzettségem miatt erősen kétségesnek tartottam, hogy felvennének. A jogi karon viszont, bár ott is magyarból és történelemből volt felvételi, csak az irodalmat kérték, a nyelvtant nem, így esélyesebbnek tartottam magam. Ráadásul kiderítettem: ha az ember egyszer már az egyetemen belül van, át lehet jelentkezni felvételi nélkül más kar olyan szakára, ahol a felvételi tárgyak azonosak. Azt az aprócska különbséget, hogy nyelvtanból nem kellett a jogi karra felvételizni, senki nem vette észre. Így egy évet elvégeztem a jogi karon, aztán áthelyeztem a székhelyemet a Lófarától az Ady térre. Ezen 1972-ben mindenki megdöbbsent, mert abban az időben inkább a fordított váltás volt a jellemzőbb. Azért a jogi kar sem volt elvesztegetett idő, Pólay Elemérnél hallgathattam római jogot és Both Ödönnél jogtörténetet, amit ugyan kiherélt köztörténetnek éreztem, tanulhatatlannak nyilvánítottam, és ennek megfelelően mindjárt a legelső egyetemi vizsgámon meg is buktam belőle, de később, már a bölcsészkar irodalomtörténelem kollokviumaimon rájöttem, hogy nem volt teljesen igazam.

– Kik voltak a meghatározó tanárai a bölcsészkaron?

– Nagy szerencsém volt, mert mire a bölcsészkarra kerültem, sok változás lejajlott a tanári karban. Amikor a gimnáziumban, érettségi előtt szóba került, hogy oda jelentkeznek, a szüleim tájékozódtak, és ahhoz a bizalmas

információhoz jutottak: nem nagyon van ott kitől tanulni. Ebben talán volt is valami. Tamás Attila nem sokkal korábban volt kénytelen elmenni Debrecenbe, és addigra már nem tanított itt Szauder József és Kovács Sándor Iván sem. Nem függetlenül az akkori politikai viszonyoktól, a magyar tanszékek igazán fajsúlyos tanáregyenységeknél eléggé híján voltak, voltak viszont ide ejtőernyőzött minisztériumi és egyéb elvtársak. Csetri Lajos, Keserű Bálint és Ilia Mihály tanár úr szerencsére itt voltak, Keserű később a kar párttitkára lett, amit mostanában persze nem szokás pozitívan emlegetni...

– Pedig akkoriban egyfajta villámhárítóként működött...

– Több volt ő, mint villámhárító. Rendkívül jól használta a pozícióját annak érdekében, hogy Szegedre hozzon olyan kiváló szakembereket, akik például a pesti egyetemen katedrához még csak egy vendégelőadás erejéig sem juthattak volna, és ha kellett, úgy tudott ködösíteni, hogy az elvtársak egy-egy vele való beszélgetés után alighanem még a kilincset is nehezen találták meg. Így lehetett az egyetem oktatója Lukácsy Sándor, aki amúgy az Irodalomtudományi Intézetben húzta meg magát ‘56-os múltja miatt. Hogy az ötvenes évek elején mit csinált, az egy másik kérdés: érdemes meghallgatni az ő eléggé konfesszionális életútinterjút. Nyolc részben hangzott el a Kossuth Rádióban, de az interneten, a Nemzeti Audiovizuális Archívumban bármikor meg lehet találni. Nyíltan beszélt az ötvenes évekbeli – ahogyan ő fogalmazott – disznóságairól is, ugyanakkor az interjút készítő Mihancsik Zsófia nem mikrofonállványként működött, azaz keményen szembesítette olyan dolgokkal, amelyeket ő maga talán azért mégsem hozott volna szóba, szóval roppant érdekes és nagyon szórakoztató beszélgetés született, mert Lukácsy humor tekintetében sem volt utolsó. Hihetetlen nagy tudása ellenére sehol sem taníthatott, az említett interjúból azt is elmondja: ‘56 után mindenhol ki volt tiltva, még az Országos Széchényi Könyvtárból is, ahonnan akkor egy ott dolgozó kedves hölgyismerőse kötetről-kötre csempészte ki számára a reformkori sajtót. Otthon elolvasta, visszaküldte, kapott egy újabb kötetet, más dolga amúgy sem volt, így olvasta végig a reformkori magyar sajtót. Noha elsősorban Petőfi-kutatóként emlegették, tényleg a teljes reformkori irodalomban otthonosan mozgott. Lukácsyn kívül akkoriban került Szegedre a régi magyar irodalom tanítására Horváth Iván, majd egy évvel később a felvilágosodás-reformkorára Szörényi László. Szerencsém volt, mert azt a korszakot, a 19. század első felét, amivel később foglalkozni kezdtem, három olyan erős egyéniség tanította, mint Csetri, Lukácsy és Szörényi.

– Három abszolút különböző tanáregyenység, stílus.

– Szerencsére, mert így nem fordulhatott elő, hogy az ember túlságosan is hatása alá kerüljön valamelyiküknek, aztán húsz évre legyen szüksége ahhoz,

hogy megtalálja saját magát. Beállni egyikük mögé sem lehetett, mert mindig jött valami ellenimpulzus. Nagyon tetszettek Lukácsy jól olvasható, igényesen megírt tanulmányai, de amikor Csetrinek lelkesedtem értük, ő kissé fanyalogva azt mondta: Sanyi publicisztikai stílusa eltakarja, hogy az írásai nem is mindig annyira mélyek. Elgondolkodtam rajta, és bizonyos dolgokban igazat adtam Csetrinek. Lukácsy meg azt mondta, amikor Csetrit dicsértem előtte: Ki bírja elolvasni Csetrit? Nézd meg, micsoda nyakatekert mondatokat ír! És tényleg, Csetrit nem volt könnyű olvasni. De ha nem provokáltam őket így a magam naiv módján, akkor sohasem mondtak egymásra egyetlen rossz szót sem. Szörényi László meg abban a tekintetben volt üdítő jelenség, hogy őt az égvilágon minden érdekelte. Bár nekünk a 19. századi irodalmat tanította, nyitott volt a legújabb irodalomelméleti iskolák irányában is. Mi akkor a strukturalizmus lázában égtünk, ami elég rendes késéssel jutott el Magyarországra, de a hatása annál átütőbb volt, nemigen akadt olyan, magára valamit is adó magyar szakos egyetemista, aki ne a szövegközpontú szövegelemzések bűvöletében élt volna. Erre jött Lukácsy, aki csak fanyalgott Riffaterre-en, viszont elolvastatta velünk Albert Soboul terjedelmes monográfiáját a nagy francia forradalom történetéről, amin meg mi fanyalogtunk és csak azért is strukturalista elemzéseket írtunk a szemináriumára. Ő meg szaladgált a teremben rövid lábain a nagy pocakjával, mondják meg nekem, maguk most mennyivel tudnak többet erről a versről, mi mondtuk a magunkét, ő pattogott tovább, de viselte a dolgot, mi is, szóval emlékezetes órák voltak. Szörényi sem volt kifejezetten strukturalista, de ő ismerte, olvasta, tolerálta azokat a szövegeket, amik akkor a mi bibliáink voltak, így ellensúlyozta számunkra Lukácsyt. Csetri meg a maga kérlelhetetlen igényességével szembesített minket. Ha megkapta egy másodéves hallgató diákköri dolgozatát, akkor úgy olvasta el, mintha egy tapasztalt kollégájának a ki tudja hányadik tanulmánya lett volna, és úgy is mondott róla véleményt. Ha elolvasott valamit, az beindította a fantáziáját és mozgósította a tudását; ha szembesült egy koncepcióval, az őt arra indította, hogy kidolgozzon egy sajátot. Pedagógiai tekintetben ez talán nem volt teljesen rendben, bár ki tudja, az akarnokokat mindenesetre sikeresen távol tartotta magától... Szóval, amikor az ember másodévesen odaadott neki egy dolgozatot, aztán pár nappal később hallott tőle a dolgozat témájáról valami egészen fantasztikusat, ami neki soha nem jutott volna az eszébe, akkor nem arra gondolt, hogy Csetri tanár úr milyen okos és bölcs, hanem arra, hogy ő milyen hülye. Szörényi és Lukácsy viszont a legapróbb szikrácskát is észrevette, és megpróbálta lángra lobbantani. Tulajdonképpen Csetri sem tett mást, csak egészen másféle módszerekkel. Ez a két hozzáállás is jó volt így együtt, mert megóvott attól, hogy az ember elkecseregetten letegye a lantot, de attól is, hogy nagyon elszálljon magától. Amikor 1979-ben, már két éve végzett egyetemistaként, a tanszéken dolgozó ösztöndíjas gyakornokként megírtam Csetrinél a kisdoktori disszertációm, és odaadtam neki, persze már

tisztában voltam mindezzel, és eleve azt vártam, hogy majd elolvassa, aztán jön egy másik koncepció. Amikor leültünk a szobánkban az egymással szemben lévő íróasztalunkhoz, legnagyobb meglepetésemre azt mondta: „Édes öregem, ez úgy jó, ahogy van!” Vártam, hogy mikor jön a de. Nem jött, tényleg megdicsért. Röpdöstem örömben. Egészen másnap reggelig. Akkor azt mondta: „Édes öregem, gondolkodtam egy kicsit a dolgon!” És tönkretette az egészet.

De ha már a mestereknél tartunk, mindenképp meg kell említenem Tarnai Andort, akivel az Akadémia Irodalomtudományi Intézetében kerültem munkakapcsolatba. Ő akkoriban a kritikátörténeti munkacsoport vezetője volt, erről már egyetemistaként tudtam, de sohasem gondoltam volna, hogy bármi közöm lesz hozzá. Amikor az egyetemet elvégeztem, költészettörténettel szerettem volna foglalkozni. Írtam korábban egy diákköri dolgozatot Vörösmarty utolsó töredékéről, ami később megjelent az Irodalomtörténeti Közleményekben. Végzés után Szörényi biztatására a töredéknek, mint romantikus műfajnak a történetével szerettem volna foglalkozni. Akkoriban volt az Irodalomtudományi Intézetben egy költészettörténeti kutatási irány is, ha jól emlékszem, Rába György vezette, hozzájuk szerettem volna csatlakozni, lett is volna a részükről fogadási hajlandóság. Mégsem így történt, és hogy miért nem, annak leginkább Sötér István volt az oka. A kritikátörténeti kutatások eredményeit földolgozó könyvsorozatnak a felvilágosodás korát tárgyaló kötetét, azaz az 1770-től az 1820-as évekig tartó időszokról szóló monográfiát az eredeti tervek szerint Szauder József írta volna meg. Ő azonban váratlanul meghalt, halála után pedig Csetri Lajos kapott megbízást az intézet igazgatójától, Sötér Istvántól a munka elvégzésére. Csetriről köztudott volt, hogy a második világháborús hadifogság következményeképp súlyos tüdőbetegségen esett át, egyik tüdeje gyakorlatilag nem működött és időről időre belázasodott, kezelésre szorult. 1977 őszén is a deszki tudószanatóriumban kellett eltöltenie jó néhány hetet, s amíg mi Zentai Marikával az én öreg Danuvia motorkerékpáron jártunk ki hozzá beteglátogatóba, addig Sötér egy meglehetősen kegyetlen levelet írt neki, melyben minden intézeti munkát visszavont tőle. Csetri a rá jellemző módon mosolyogva és megkönnyebbülten fogadta a hírt, alighanem nyomta a felvállalt feladat nagysága, és örült, hogy megszabadul tőle. Amikor kijött a szanatóriumból, persze könyörögtek neki, hogy vegye vissza a felvilágosodás kori kötet megírását, de ő azt mondta: legfeljebb a Kazinczy-kort, az 1805 utáni időszakot vállalja. Ekkor kezdtek el embert keresni a megelőző időszakra, Keserű és Csetri pedig engem ajánlottak. Enyhén szólva nem voltam lelkes, a töredék műfajára és a költészettörténetre hivatkoztam, de azt válaszolták: az lesz még később is, ez viszont most van, működő kutatói közösség, amelybe jó lesz bekapcsolódni. Mivel másik két jelentkező is volt a feladatra, mindhármunkkal írtak egy-egy szinopszist, a kritikátörténeti munkacsoport mindhármat külön-külön megvitatta, végül úgy döntöttek, hogy Margócsy

Istvánt és engem kérnek fel a kötet társszerzős megírására. Pistát szerencsére azok a dolgok érdekelték jobban – például a nyelvfilozófia –, amikkel én nem szívesen foglalkoztam volna. Így kerültem munkakapcsolatba Tarnai Andorral. Abban, hogy egyáltalán megírtam a szinopszist, hogy nem álltam ellen Keserűnek és Csetrinek, eleve nagy szerepet játszott az ő személye. Őt ugyanis, azóta, amióta egyetemistaként egy antikváriumban megvettem és szinte egy szuszra, egyre fokozódó lelkesedéssel végigolvastam az ő *Extra Hungariam non est vita...* című könyvét, rendkívül tiszteltem. Ma is úgy gondolom, filológiai mesterműről van szó, mely nagyon komoly forráskutatás nyomán bizonyítja, hogy ez a szállóige, melyet egészen addig a bornírt magyar nacionalizmus klasszikus kifejeződéseként tartott számon az eszmetörténet, eredetileg a legkülönbözőbb, a középkorban és a kora újkorban Magyarországon élő bármilyen nemzetiségnek a magyar földhöz való tartozását fejezte ki. Ha egy román vagy egy szlovák beírta magát egy nyugat-európai egyetem anyakönyvébe, akkor azt írta be: *Hungarus*. Az *Extra Hungariam non est vita...* ennek a közös földhöz vagy országhoz, de nem nemzethez való kötődésnek a kifejeződése volt.

– Amit politikai céllal sokszor félreértelmeztek az idők során.

– Az a szép Tarnai könyvében, ahogyan megmutatja, miről is volt szó eredetileg, majd hogyan váltott jelentést a szállóige később, hogyan vált a gőgös magyar nacionalizmus kifejezőjévé. Remek kis könyv, a szerzőjével megismerkedni pedig nagy élmény volt számomra és nagy megtiszteltetés. Egész tartásában, habitusában, habitusához illő öltözködésében roppant elegáns embert ismertem meg, egy nagyon pontosan fogalmazó, egyszerre pragmatikus és nagyon érzékeny személyiséget, aki jól tudta vezetni a sokfelől jött és sokféle mentalistást képviselő emberből álló kritikátörténeti kutatócsoportot. Emlékezetesen jó évek voltak, rendszeresen összegyűltünk, megvitattuk az elkészült fejezeteket, amelyeket előzetesen írógéppel, indigóval sokszorosítottak, Csetrivel ketten kaptunk egy példányt, a vonaton újraolvastunk, kommentáltunk, egymásnak adtuk az elolvasott oldalakat. Az egyes kötetek szerzői mellett meghívottként rendszeresen ott volt az értekezleteken Bíró Ferenc, akitől személyén és a könyvein keresztül is sokat tanultam. Szerencsés vagyok, alig győzöm sorolni jobbnál jobb mestereimet. A kisdoktori dolgozatom témáját – a felvilágosodás kori regényelőszavak vizsgálatát – egyébként Tarnai ajánlotta nekem.

– Ez a kutatómunka teljesen el is térítette az eredeti céltól?

– Költészettörténettel azóta sem foglalkoztam, a töredék így töredékben maradt.

– Mit jelentettek, mit hoztak, mennyiben járultak hozzá érdeklődése alakulásához a külföldi ösztöndíjak?

– Azok a lehetőségek a mai egyetemisták szemszögéből nézve nem voltak rendkívüliek, és elég későn is jöttek. Nyugati irányba először 1975-ben léptem át az országhatárt: magánúton, nyelvtanulás céljából mentem Bécsen és Párizson keresztül Angliába. Hihetetlen, megdöbbentő és felforgató élmény volt Kelet-Európából, még a legvidámabb barakkból is Nyugatra utazni. Amikor Bécsben leszálltam a Westbahnhofon, és végigballagtam a Mariahilfer Strassén, az sokkal volt, mert amit láttam, az egyszerre tűnt félelmetesnek és csodálatosnak számomra. A mai egyetemisták jó része 23-24 éves korára már a fél világot bejárta, túl van a hosszabb külföldi ösztöndíjakon, és egészen máshogy látja a világot. Legközelebb 1979-ben jártam külföldön, amikor Kőszegen és a burgenlandi Németújváron Faludi-konferenciát rendeztek Tarnai Andor szervezésében. Tarnai előtte éveken át Bécsben volt vendégtanár, jó osztrák kapcsolatokkal rendelkezett. Boldog voltam, hogy négy évvel a londoni négy hét után, soron kívül újra kimehetek külföldre másfél napra, akkoriban ugyanis turistaként három évenként lehetett csak Nyugatra utazni. Hogy mégis mi történt, az nagyon jellemző az akkori viszonyokra. 1975-ben beiratkoztam egy londoni nyelviskolába, amit a kanadai rokonaim finanszíroztak, de a nyelvvizsga később lett volna, mint ameddig a 30 napos turista kiutazási engedélyemmel maradni tudtam. Hosszabb kiutazási engedélyt akkor nem lehetett kapni, de még itthon azt tanácsolták, hogy majd kint a londoni magyar nagykövetségen kérjek hosszabbítást, amit általában meg szoktak adni, és így nyelvvizsgával be tudom fejezni a tanfolyamot. Be is mentem a nagykövetségre, ahol elém tettek egy formanyomtatványt, szépen kitöltöttem. Az indokolás rovatba beírtam, hogy a rokonaim által fizetett nyelvtanfolyamot szeretném befejezni. Az engedély helyett két nappal a 30 nap letelte előtt kaptam egy táviratot a londoni lakcímemre: Azonnal térjen haza! Nem kaptam meg a hosszabbítást, haza is jöttem, el is felejtettem az egészet.

– Akkoriban az ilyesmit akkurátusan nyilvántartották a hatóságok...

– Amikor az 1979-es ausztriai útra készültem, az egyetem külügyi osztálya intézte az útlevelet, hiszen ez hivatalos út volt. De az útlevél csak nem akart megjönni, naponta telefonálgattam nekik, ahogy közeledett az utazás, már naponta többször is, mindig türelemre intettek, aztán egyszer azt mondták, menjek be a rendőrségre. Kérdeztem, hogy akkor ott kapom-e meg az útlevelet, mire azt felelték: az nem biztos. Nem értettem az ügyet. A rendőrségen egy ember kérdezősködni kezdett arról, hogy mi volt 1975-ben Londonban. Amikor elmeséltem, azt kérdezte: Tudja maga, hogy magyar állampolgár külföldön, nem magyarok által szervezett oktatásban nem vehet részt? Mondtam neki, hogy fogalmam sem volt róla. Az a szerencséje, válaszolta, hogy időben hazatért – és átadta az útlevelet. Akkoriban ez természetes volt, legalábbis beleszoktunk az abszurdba. Reggel megkaptam az útlevelet, fölvonatoztam Pestre, mert a konferenciára való

hivatkozással a Nemzeti Bankban ki lehetett váltani 120 schillinget soron kívül. A többiek már Szombathelyen voltak, mire én is csatlakozhattam hozzájuk. A következő hosszabb külföldi utam egy kilenc hónapos tanulmányi ösztöndíj volt 1981-82-ben Bécsben, ami roppant hasznosnak bizonyult, mert az Osztrák Nemzeti Könyvtárban szedtem össze kritikátörténeti kötetem háttéranyagát, német nyelvű szakirodalmát. Egyébként ez volt a kandidátusi disszertációm. Kilenc hónapon át megkésett egyetemistaként éltem ott a kollégiumban, együtt az igazi egyetemistákkal. Még a németújvári konferencián ismerkedtem meg bécsi barátaimmal, Deréky Pállal és Seidler Andreával, akikkel az ösztöndíj ideje alatt szinte nap mint nap találkoztam. Ők azóta már a bécsi egyetem professzorai. Rajtuk keresztül kerültem kapcsolatba Szépfalusi Istvánnal, aki akkoriban a bécsi magyar emigráció központjaként a protestáns magyar szabadegyetemet működtette, könyveket adott ki.

– A szakmai szempontból fontos bécsi hónapok hogyan befolyásolták világlátását?

– Közben néha hazajöttem, és akkora volt a kontraszt, hogy elszorult a szívem. Már akkor elszorult, amikor megérkeztünk a határra, láttuk a szögesdrótot, a vonat mellett felbukkantak a kutyás, géppisztolyos határőrök, a mindent átkutató vámosok. Eszembe sem jutott, hogy kint maradjak, mert minden ide kötött, de borzasztó depresszív érzés volt, hogy vissza kell jönni a szögesdrót mögé. A Nyugaton kiadott könyveket nem lehetett hazahozni, leginkább kint olvastam el őket, egyiket-másikat hazacsempésztem, a határon reszkettem, hogy megtalálják-e, elveszik-e. De 70 kilométerre a magyar határtól nyugati irányban már mindent szabad volt. Napközben olvastam a felvilágosodással kapcsolatos szakirodalmat, 18. századi német könyveket és folyóiratokat bújtam az osztrák nemzeti könyvtárban, esténként pedig például Márainak azokat regényeit, amelyek az emigrációban jelentek meg. Ott olvastam el Szász Bélának az 1950-es évekről szóló könyvét is, ami katartikus élmény volt. Jól éreztem Bécsben magam, élveztem a kivételes helyzetemet, hogy büntetlenül tallózgathatok az otthon tiltottnak számító szövegek között. Nem volt nehéz, az akkori Finnugor Intézet könyvtárának polcain ott sorakozott a magyar emigrációs irodalom teljes választéka. Ráadásul akkoriban zajlottak a lengyelországi események, 1981 decemberében Jaruzelski puccsát is ott éltem át.

– Mennyire interpretálta másként a történeket a szabad és független osztrák média, mint a központosított hazai?

– Köszönőviszonyban sem volt egymással a kettő. Osztrák újságokat olvasni, tévét nézni, az ottaniakkal erről beszélgetni, a tájékozódás szabadságának élményét jelentette. Bécs tele volt lengyel csencselőkkel, menekültekkel. Egy

jelenet képszerűen rögződött bennem. December volt, esett a havas eső, még Bécs is ronda, szürke volt. Ott a kollégium utcájában, a Garnisongasséban amúgy sem a kivilágított karácsonyi forgatag dominált. Ahogy kiléptem a kolesz kapuján, a pillantásom két, kissé kopottan öltözött, szép lengyel nőre esett, amint tolnak egy lerobbant Polski Fiatot és esik rájuk a havas eső. Miközben a lengyeleket Európa szegényeinek tartották, ők képviselték Kelet-Európában a szabad szellemiséget, amit Jaruzelskiék tiportak sárba. Bécs után legközelebb 1988 tavaszán Belgiumban jártam, ott is ösztöndíjjal. Ez az út azért volt érdekes, mert amikor február elején kimentem, itthon még kevés jele volt a változásnak, noha már egyre nagyobb számban kezdtek jönni az erdélyi menekültek, akiket nem zsuppoltak vissza. Brüsszelben Magyarországról akkoriban még nagyon keveset lehetett hallani, nem voltak műholdas tévéadások, internet, viszont úgy két hónap után vettem egy jobb rádiót, amin éjfélkor bejöttek a Kossuth Rádió hírei. A Kossuthon hallottam, hogy Pesten, a Hági sörözőben megalakult a Szabad Kezdeményezések Hálózata. Vártam, hogy a hír úgy folytatódik: letartóztatták őket, közbeléptek. Mivel semmi ilyesmiről nem volt szó, éreztem, hogy itt valami történhetett. Amíg kint voltam, leváltották Kádárt, jött Grósz Károly, négy hónap alatt nagyot fordult itthon a világ.

– Milyen volt a rendszerváltás folyamatát is külföldről, kicsit kívülről figyelve?

– 1988 őszén két évre mentem ki Bécsi Egyetemre vendégtanárnak, de aztán négy év lett belőle. A plusz két évet is a rendszerváltásnak köszönhettem, mert az utódom Szörényi László lett volna, de őt közben kinevezték római magyar nagykövetnek. Mivel ez az utolsó pillanatban történt, már nem lehetett volna egy új vendégtanár összes ügyét végigvinni a hivatalos osztrák csatornákon, viszont hosszabbítani egyszerű volt, ezért maradtam, ami persze nem volt ellenemre. Érdekes volt a rendszerváltást Bécsből figyelni, ott, ellentétben Brüsszellel, gond nélkül hallgathattam akár egész nap a Kossuth Rádiót. Akkor még igazán érdemes volt Kossuth Rádiót hallgatni... Emlékszem, Nagy Imre temetését is végighallgattam: órákon át sorolták a mártírok neveit és ez ott, a bécsi lakásunkban, valahogy nagyon különösen hangzott. A Ceausescu ellen kitört forradalom is olyan izgalmas volt, hogy nem tudtam eldönteni, az osztrák vagy a magyar rádióban hallgassam-e a déli híreket. Végül a magyar mellett döntöttem, de az osztrák híreket fölvettem kazettára, és a magyar hírek után azt is meghallgattam. Nagyon reményteljes idők voltak, tele voltunk hittel, most már inkább azt mondom, tele voltunk illúzióval... Akkor kicsit sajnáltam, ma már inkább úgy látom, szerencsém volt, hogy a munkám Bécshez kötött, mert különben az akkori idők izgalma biztosan elkapott volna, alighanem elkapott volna engem is a politika. Örülök, hogy ez kimaradt ez az életemből.

– Ezek az élmények is meghatározóak voltak abban, hogy a média működése, szerepe is foglalkoztatni kezdte?

– Lehet, bár akkor még erre nem gondoltam. Magyar irodalmat és kultúrtörténetet tanítottam magyarul és németül. Sajtótörténettel is csak annyira foglalkoztam, amennyire ehhez szükséges volt. De a szűkebb szakterületemen – a 19. század első fele, később az egész klasszikus magyar irodalom – kívül mindig érdekelt sok minden más is.

– Még egyetemistaként a Délmagyarországnak is írt cikkeket.

– Az otthonról kapott gimnazista zsebpénz, amikor egyetemista lettem és csak-csak beültem már egy sörre is, nagyon nem volt elég, valahogyan pénzt kellett keresnem. Amikor joghallgató lettem, első utam az egyetemi színpadra vezetett, amit akkoriban Paál István vezetett. Már középiskolásként láttam a Déry-darabból készült produkciójukat, Az óriáscsecsemőt, ami szenzációs előadás volt. Addigra megcsinálták a Stációk című előadásukat is, Radnóti utolsó versei, Pilinszky KZ-oratóriuma és Peter Handke Egyik nap olyan, mint a másik című darabja alapján. Nagyon érdekes volt akkoriban a Szegedi Egyetemi Színpad, modern, szokatlan, a hatalom által éppen csak megtűrt, később már meg sem tűrt. Úgy gondoltam, ha egyetemista leszek, akkor rendezni szeretnék. Elmentem az első toborzóra a bölcsészkarra, az Auditorium Maximumba, ahol a próbákat tartották. Épp az Örök Elektrán dolgoztak, ami az Elekra és az Antigoné szövegkönyvének az összekapcsolásából született, az előadás dramaturgia, irodalmi munkatársa Veress Miklós költő, a Délmagyarország újságírója volt. Az egyetemi színpadon aztán nem rendeztem, Paál Isti azt mondta: nagyon jó ötlet, de két hét múlva lesz a bemutató, éshányzika negyediklándzsás. Így ott találtam magam a produkcióban. A lándzsások egyenruhája farmernadrág és trikó volt, nekem pedig akkor még nem volt farmerom. Amikor ezt Isti meghallotta – ő mindig farmernadrágban és dzsekiben, hozzá cowboy-kalapban járt – megvetően végignézett rajtam, és hozott egyet otthonról, így az ő nadrágjában játszottam. Emlékezetes, nagy előadás született. Ács Jancsi volt Kreón, Dunai Tamás Oresztész, Dózsa Erzs, Fehér Ildikó is játszott benne. Ezzel a produkcióval, mint negyedik lándzsás, én is eljutottam Lengyelországba, előadtuk Torunban, Krakkóban. Később a színpaddal eljutottam Wroclawba, az alternatív színházi fesztiválra, ami fontos élmény volt. Még Grotowski legendás színházi laboratóriumába is bejutottam, láttam Apocalypsis cum Figuris című előadásukat. Lengyelországi élményeim a hetvenes évek elejéről mind az egyetemi színpaddal kapcsolatosak. Amikor manapság bemegyek az Auditorium Maximumba, és meglátom ott a falon a Paál Isti ábrázoló domborművet, mindig eszembe jut, hogyan ül ott a dob előtt, a lándzsások dobszóra masíroznak és terelik a közönséget, most meg ott a falon,

olyan idegen és merev, hasonlít is magára meg nem is, akkoriban erre biztosan nem gondolt volna közülünk senki sem...

– Ma már az ő munkássága is része a magyar színháztörténetnek.

– Épp Nánay Istvánnak a pesti Egyetemi Színpadról szóló Profán szentély című könyvét olvastam nemrég, amelyben előkerülnek érintőlegesen a szegedi produkciók, és persze Paál Isti, aki rendezett ott is a hetvenes években. Rendező ugyan nem lett belőlem, bár később a szegedi Minerva Színpadon rendeztem valamit, sőt végzős egyetemistaként egy ideig vezettem is azt a színpadot. Visszatérve az újságíráshoz: Veress Mikós értesülve az anyagi nyomoromról, azt javasolta, vigyek mínuszos híreket a Délmagyarországnak. Hírenként fizetnek 10 forintot, hetente tíz hír az 100 forint. Csábító ajánlat volt, pont annyi, mint az otthonról kapott havi zsebpénzem... Az egyetemi életről pedig nem volt olyan nehéz ilyeneket összeszedni. A Délmagyart abban az időben enyhe fenntartás vette körül intellektuális körökben, ezért irodalmi ambíciókkal az ember nem arra törekedett, hogy ott publikáljon. De a mínuszos híreket nem kellett aláírni, így hát elkezdtem gyűjtögetni az egyetemi információkat. Miklós bevitt Nikolényi Istvánhoz, megismertem a szerkesztőség több tagját. Amikor egyszer vittem valami hosszabb írást, Nikolényi azt mondta, azt már nem lehet név nélkül lehozni, így aláírva jelent meg. Később tudósítói feladatokat adtak, behívtak rovatértékezetekre. Anyukámnak egyébként az újságírói pálya nagyon szimpatikus volt, néha még most 90 éves korában is emlegeti; az irodalomtörténeti tanulmányaimmal egyetlen ismerőse sem találkozott, a lapot viszont a Luca kisasszonyoktól a sarki cipészig mindenki olvasta. Amikor már heccelni kezdtek az egyetemen, hogy teleírom a Délmagyart, a szerkesztőségben közölték, hogy nincs több pénz, nem tudnak tovább fizetni, így befejeztem, bár sajnáltam a dolgot és akkor már nem csak a pénz miatt... De harmadéves koromtól már komolyabb irodalomtudományi publikációs lehetőségek is megcsillantak, ezért inkább abba az irányba orientálódtam.

– Írt egyszer arról is, hogy a hetvenes évek elején milyen élményt jelentett szegediként kishatárátlépővel a nyugatosabbnak számító Szabadkára átjárni. Hogyan függ össze ez az élmény későbbi témáival, Csáth Gézával, Tolnai Ottóval és a kortárs vajdasági irodalommal?

– Amikor negyedikes gimnazista voltam, a főiskolán működött egy önképző, önművelő néprajzkör, amit Szabó Zsuzsa és a vajdasági Körömdi József vezetett. Szerveztek gyűjtéseket is. Máig emlékszem, amikor az egyik összejövetelünkön Körömdi Jóska kirakta a falra Nagy-Magyarország etnikai térképét, és megmutatta, hogy hol, mennyi magyar él az ország határain túl. Akkoriban ez nem csak nekem jelentett újdonságot, ilyesmiről az iskolából nemigen lehetett

hallani, történelemből sem tanultuk, tabutéma volt. Olyan információként fogadtuk, amiről úgy éreztük, minden értelmiségire tartozik, sőt nem is csak rájuk; nagy kár, hogy ma már aligha kerülhet szóba ilyesmi politikai felhangok nélkül. Körömindin keresztül fölbukkant ott Gulyás József és Garai László, az Új Symposion két munkatársa. Ők javasolták: csináljunk egy irodalmi kört. A Deák Ferenc utcai Gambrinusz sörözőben hetente találkoztunk, mindenki vitte az írásait, kritikát, szépirodalmat. Ők osztották az észet, mi pedig boldogok voltunk, hogy irodalommal foglalkozhatunk. Hozták a hazai lapoktól szellemiségében, nyitottságában, frissességében és tipográfiájában is különböző Új Symposiont, amit akkoriban nem lehetett Magyarországon kapni. Ez már az az időszak volt, amikor a jugoszláv hatóságok betiltottak bizonyos lapszámokat, Tolnai Ottó ellen rendőrségi eljárás indult, már nem ő volt a folyóirat szerkesztője. A jugoszláviai magyar irodalommal rajtuk keresztül kerültem kapcsolatba, Tolnai Ottóval is valamikor akkoriban ismerkedtem meg. A máig kitartó érdeklődésem a vajdasági magyar irodalom iránt ide nyúlik vissza.

– *És Csáth Géza?*

– Arra emlékszem, hogy már középiskolában sokat forgattam a két világháború közötti írók, Németh László, Illés Endre és mások esszéketeteit, mindegyiküknél találkoztam Csáth Géza nevével, akitől viszont soha egyetlen sorra sem bukkantam rá. Aztán 1973-ban megjelent tőle Apa és fiú címen egy kis kötetnyi válogatás, amit megvettem és lelkesen olvastam. Valószínűleg ez indíthatott arra, hogy amikor harmadéves korunkban a 19. század második feléhez és századfordulóhoz jutva Baranyai Zsolt tanár úr elmondta a szemináriumi tematikát, és megkérdezte, van-e valakinek valami ötlete, hogy mit szeretne még, én Csáth Gézát mondtam. Akkor kezdtem Csáth-tal foglalkozni, a róla szóló dolgozatom a Vörösmartyról írt szöveggel együtt ment az országos diákköri konferenciára. A Csáth-dolgozat apropóján jutottam el Csáth pszichoanalitikus szakkönyvéig, Az elmebetegségek pszichikus mechanizmusáig. Akkoriban ez még szinte teljesen ismeretlen volt, mert Csáth polgári nevén, Dr. Brenner Józsefként, az orvosi karrierje elősegítésére publikálta ezt a szakmunkáját. Nem volt könnyű hozzájutni, végül egy példányára a szegedi orvosegyetem könyvtárában bukkantam rá és a dolgozatomhoz föl is használtam. Amikor 1977-ben elvégeztem az egyetemet, Mészöly Miklós regényeiről lesújtó kritikák jelentek meg a Pándi Pál-féle Népszabadságban, mire Kardos György, a Magvető Könyvkiadó akkori igazgatója behívta Mészölyt, elmondta neki, hogy mekkora disznóságnak tartja, amit Pándi csinál, és megkérdezte tőle, lenne-e valamilyen könyvötlete. Mészöly elmondta, van egy régi terve: a magyar irodalom ismeretlen furcsaságait Magyar Tallózó néven kellene egy nagyközönségnek szóló könyvsorozatban összegyűjteni. Kardos rögtön szerződést ajánlott neki az első száz vagy talán kettőszáz kötetre. Olyan

volt ez, mint egy álom. Mészöly beszervezte maga mellé Lukácsyt, Szörényit és Fogarassy Miklóst. Szörényi javaslatára az első tíz kötet listájára felkerült Csáth pszichoanalitikus szakkönyve is, felkértek, villámgyorsan rendezzem sajtó alá. Ez szeptemberben történt, a kéziratot december végére már le is kellett adni a kiadónak. Az már egy másik történet, hogy vállalkozásból Mészölyéket gyorsan kiebudalták. Az első néhány kötet még a Magyar Tallózó sorozatcím alatt jelent meg, de szerkesztőként már ezeket is mások jegyezték, majd a sorozatcímet Magyar Hírmondóra változtatva szemérmetlenül jelentették meg Mészölyék listája alapján egyik kötetet a másik után... Mindenesetre a Csáth-kötetet határidőre leadtam, és elsőként jelent meg a Magyar Tallózó sorozatban. Jól emlékszem, karácsony és újév között az akkori feleségemmel Pincehelyen voltam, a szülőfalujában, és onnan vonatoztam föl a két ünnep között Budapestre, az Irodalomtudományi Intézetbe, mert Szörényi kérte, hogy vigyük be együtt a kéziratot a Magvetőhöz. Addigra megírtam a magam utószavát, Mészöly Miklós az előszót. A Gerbeaudban találkoztunk, a Magvető akkoriban abban a Vörösmarty téri üvegpalotában működött, amit azóta lebontottak és újat építettek a helyébe. Mészölyvel akkor találkoztam először, ami nagy élmény volt, korábban sohasem találkoztam ilyen erős aurájú emberrel.

– A kötet megjelent, de ezzel nem ért véget a Csáth-könyvek sorozata. Hogyan folytatódott a munka?

– 1980 táján a Gondolat Kiadó egyik szerkesztője szinopszist kért tőlem egy kismonográfiára, a könyv a Nagy Magyar Írók sorozatban jelent volna meg. A szinopszist megírtam, beadtam, majd hosszú hallgatás következett. Végül a szerkesztő szabadkozva adta vissza azzal, hogy a kiadóban úgy gondolják, Csáth Géza nem elég nagy magyar író ahhoz, hogy ebben a sorozatban könyv jelenjék meg róla. Utána évekig nem is foglalkoztam Csáthtal, időm sem volt rá, a kritikátörténeti monográfián dolgoztam. Éppen végeztem, amikor 1985 körül újra föl hívtak a Gondolat Kiadótól, hogy megtalálták a régi szinopszist, és úgy gondolják, most már elég nagy magyar író Csáth Géza, megírnám-e a róla szóló könyvet. Igent mondtam, a felvilágosodás után jól esett a változatosság. Ahhoz azonban, hogy a Csáth-monográfiát meg tudjam írni, előbb össze kellett gyűjtenem az írásait, amelyeknek akkor még csak a töredéke volt könyvek formájában hozzáférhető. A korabeli lapokhoz nem volt könnyű hozzáférni, még bonyolultabb volt az akkori körülmények között megszervezni a fénymásolást. Hogy ez végül hogyan sikerült, azt inkább nem mesélem el, mert a könyvtárosok egy része talán még ennyi idő után sem bocsátaná meg nekem... Az anyag mindenesetre összeállt, s amikor végeztem a monográfiával, úgy gondoltam, érdemes lenne sajtó alá rendezni Csáth összes novelláit is. A Magvetőtől kérdeztem, érdekelné-e őket, és csodák csodájára igent mondtak. A vaskos kéziratot 1988 nyarán, mielőtt

Bécsbe mentem volna, leadtam a kiadónak. Ezután hosszú csend következett és a rendszerváltás, a Mesék, amelyek rosszul végződnek című kötet végül csak 1994-ben jelent meg. A Magvetőnek abban az évben a karácsonyi könyvvásáron ez volt a legsikeresebb könyve. Amikor nem sokkal később Morcsányi Géza lett a könyvkiadó igazgatója, föl hívt, és arra kért, a nagy érdeklődésre való tekintettel folytassuk a Csáth-sorozatot.

– Hol tart most ez a munka, megjelent már szinte a teljes életmű?

– Messze nem! Megjelentek a publicisztikai írásai, az elmeorvosi tanulmányai, a színdarabjai és a zenekritikái. Következett volna a levelezés és a napló, a kéziratok azonban Dévavári Zoltán – írói nevén Dér Zoltán – magántulajdonában voltak, és ő különböző okokból nem akarta közrebocsátani őket. Végül Fej a pohárban címmel a háborús naplókat mégiscsak sikerült a kilencvenes évek végén közösen megjelentetnünk. A sajtó alá rendezésen Szabadkán dolgoztunk, Dévaváriék kisebb könyvtárnak és helytörténeti gyűjteménynek is megfelelő lakásán, több héten keresztül, Dévavári felesége, Beszédes Valéria és az én feleségem, Gyimesi Timea aktív segítségével. Később a naplók jelentős részét Dévaváriék a szabadkai Életjel sorozatban adták közre, ebben én nem vettem részt, abban az időben egyébként is Berlinben éltem, a Humboldt Egyetem vendégprofesszora voltam. Dévavári Zoltán 2007-ben elhunyt, halála után özvegye jóvoltából a teljes Csáth-anyag a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába került. A múzeum fiatal munkatársa, Molnár Eszter a munkaidőn kívüli idejének egy részében segít most az anyag földolgozásában. A múzeum egy OTKA-pályázatot is beadott ez év tavaszán, ami a Móricz- és a Csáth-naplók kiadását célozta volna meg az én közreműködéssel, ám a döntéshozók a munkát nem tartották támogatásra érdemesnek. Ez nem öröm, de azért – ha kicsit szolidabb tempóban is – elkezdtünk dolgozni. A naplóból még legalább három kötet van hátra, a levelezésből és a kéziratos hagyatékban lévő novellatöredékekből biztosan összejön egy-egy kötet, így azt mondhatom: a Csáth-életműnek az általam gondozott sorozatban körülbelül a fele jelent meg eddig.

– A Kalligram kiadásában jelent meg 2010-ben Jókai Mórról írt monográfiája, melyről az egyik kritika így fogalmaz: „Megújítva rajzolja meg egy nemzeti klasszikus pályaképét, mégpedig érezhetően minden alkalmat megragadva, hogy folytonosságot teremtsen a jelen mediatizált kultúrájával: Jókai így lesz „médiasztár”, jellemző műfaja, a folytatásos tárcaregény pedig korunk televíziós sorozatainak előképe.” Miközben ma is vonzó olvasmányként jelennek meg a monográfiában a Jókai-regények, azt tapasztalhatjuk, az utóbbi időben Jókait egyre kevesebben olvassák. Mit szeret Jókaiában?

– Remélem, nem szoknek ki a világból a mai diákok sem, ha Jókait kell olvasni, a pár évtizeddel ezelőttiek még biztosan nem tettek volna ilyet. Az 1960-as, 70-es években a Jókai kritikai kiadás volt az egyetlen, amely rentábilisan jelent meg. Kétféle verzió készült belőle, a főszöveg azonos volt, az egyiket a megszokott, nagy terjedelmű jegyzetapparátus kísérte, a másikat a legszükségesebb magyarázatok. A feleségem nagyszüleinek a könyvtárából az utóbbiak közül örököltünk néhány kötetet, egyikbe- másikba a nagyapa beleírta: „Nagyon jó!” – és akkurátusan aláírta, sőt datálta; Az elátkozott családba például 1968. II. 7-én került ez a bejegyzés. Jókai népszerűsége akkor még töretlen volt, a jegyzetapparátus nélküli változatból annyi példányt adtak el, hogy az eltartotta az egész kritikai kiadást... Érdekes lenne megvizsgálni, hol bicsaklott meg a dolog. Amikor elkészült a nagydoktori disszertációm, úgy gondoltam, egy darabig nem fogok majd nagyobb munkába. De jött a felkérés a Jókai-monográfiára. Jókai mindig izgatott, nem tudtam ellenállni, annak ellenére, hogy jól tudtam: a Jókai-életmű élére rakva legalább másfél méter... Talán ez a kihívás is izgatott: hajózás a végtelen Jókai-tengeren. Kölcseyről vagy Madáchról kétségtelenül könnyebb monográfiát írni, azzal az erővel, amivel Jókait egyszer végigolvassa az ember, nekik szinte kívülről megtanulhatja az életművüket. De a tréfát félretéve, mivel nekem elég rossz a memóriám, azaz egyszerre legfeljebb öt regényt tudok fejben tartani és a hatodik már kilöki az elsőt, ezért a monográfiát folyamatos újraolvasás közepette írtam. És azt vettem észre, hogy nehezen tudom csak úgy emlékeztetfrissítésként átlapozni a korábban olvasottakat, a szöveg újra és újra magával ragad. Amikor 2002-ben elkezdtem a munkát, a nagyobbik fiam csak négy éves volt, esténként mesélni kellett neki. Gondoltam, összekötöm a kellemet a hasznossal, és Jókait olvasok fel a kiságy mellett. Máig emlegeti, óriási és meghatározó élmény volt számára. Az aranyember. Tőle most már biztosan nem lesznek idegenek a Jókai-regények, teljenek akárhogyan is az évek. Nem hiszem, hogy a többi gyerek rosszabb lenne nála, inkább azt a kulturális ipart hibáztatom, ami körülvesz bennünket, meghatározza, hogy mit fogyasszunk, hogy mit adjunk a gyerek kezébe, vagy ami még rosszabb, közvetlenül is körülveszi a gyereket és meghatározza az egész horizontját. Valaki kitalálta, hogy csak abból lehet profitot termelni, ami abszolút könnyű, mert az embereket más nem érdekli úgysem. De érdekelhetné-e, ha nem is kínálnak számukra mást? Az Érdi Sándor által vezetett Stúdió adásai annak idején minden kedden este fő műsoridőben mentek, másfél millió ember nézte őket éveken át. Van-e hozzá hasonló ma? Nincsen, mert állítólag érdektelenségbe fulladna. Lehet persze, hogy ma már nem másfél millióan néznék, csak kétszázezren, de az ország kulturális állapota már akkor is másilyen lenne. Az értelmiség karbantartására áldozni kell, a magas kultúra szálai észrevétlenül szövik át a társadalmat, de ha ezek a szálak elszakadnak, akkor minden szétesik, a gagyinak nincsen összetartó ereje. Nem arra gondolok

természetesen, hogy tűzzel-vassal irtani kellene azt, ami populáris. Populáris nélkül nem létezik magas kultúra sem, Arany Jánost is megihlették a vásári képmutogatók, és Csetri Lajos kezéből is kiesett Berzsenyi-monográfiájának írása közben a toll, ha kezdődött a jugó tévében a Foxi Maxi. De ma éppen nem a populáris, hanem a magas kiszorítása folyik nagyon eredményesen, az arányok megborultak, és ez így nagyon nincsen rendben. Kukorelly Endre egyszer azt mondta: Tessék belőlünk sztárokat csinálni, akkor majd olvasnak bennünket! Lehet, hogy a dolog azért nem ennyire egyszerű, bár talán érdemes lenne kipróbálni. De az nem igaz, hogy a tízmillióból ne lehetne néhánysszázezer embert a magas kultúra befogadására is alkalmas módon karban tartani, utánpótlásukról gondoskodni, a gyerekek (és szüleik) számára alternatívát kínálni a Minimaxszal szemben. A totális elhülyülés, a társadalom infantilizálódása akkor kezdődik, amikor az értelmiség újratermelődésének organikus folyamata megtörik, és ma már sajnos nagyon közel vagyunk ehhez. Jókaiban egyébként éppen az volt a fantasztikus, hogy munkáival képes volt összekötni magas és alacsony kultúrát, képes volt egyszerre elbűvölni az értelmiségit és a 19. század második felében frissen alfabetizált, éppen nem nagyon művelt újságolvasó tömegeket. Hogyan volt lehetséges ez? Abban, hogy ezzel kezdtem foglalkozni, nagy szerepe volt irodalomtörténeti tevékenységem áttolódásának a médiatörténet területére. Jókai regényei részletekben jelentek meg a korabeli lapokban. Folytatásban, hétről-hétre írta őket, úgy készültek, mint a mai szappanoperák vagy korábban a Szabó család adásai. A regények magukon is viselik ennek a módszernek a nyomát. Amikor könyvben megjelentek, azok a jellemzők, amik emészthetővé tették a folytatásokban való közlést – például az egyes részletek lezártsága – hendikeppé váltak. A szakemberek, kezdve az első kritikusoktól, Jókai regényeit mindig kötetbe kötve vették a kezükbe, így az ő számukra inkább a hátrányok voltak a szembeűnők. Ugyanakkor Jókai a népszerűségét a lapokban szerezte, s hogy megszerezhetette, azt éppen e sajátos szerkezetnek, sajátos publikációs formának köszönhetette. Könyveinek a példányszáma viszonylag alacsony volt, főként azoknak a lapoknak a példányszámaihoz képest, ahol írásai először napvilágot láttak. Esetenként épp azért értek el ezek az újságok olyan magas olvasottságot, mert tárcarovataikban a Jókai-regényeket hozták. A folytatásos közlés persze nem Jókai találmánya volt, egész Európában így működött a sajtó akkoriban, Balzactól Thackeray-en át Dickensig számos ma is jelentősnek tartott író munkássága újságok tárcarovatában bontakozott ki. Esetenként nagyon érdekes áthallások vannak bennük az akkori valósággal, a lapok aktuális híryanagyával. Jókainál is gyakran előfordul, hogy a lapban megjelent hír átformálva bekerült a tárcába. Egy szóval: alacsony és magas kultúra között akkor még szerves volt a kapcsolat, problémamentes az átjárás. S hogy Jókai mára veszített a népszerűségéből, az leginkább e kapcsolat problematikusabbá válásának köszönhető.

– Mekkora szerepe volt a Jókai- és a Csáth-életművel kapcsolatos kutatásainak, a korabeli lapok alapos ismeretének abban, hogy sajtótörténetet is tanítani kezdett?

– Véletlenszerűen történtek ezek a dolgok. Az úgynevezett egyes számú magyar irodalomtörténeti tanszék vezetését a 80-as évek második felétől kezdve rotációban végeztük, és amikor 1992-ben hazajöttem Bécsből, épp én kerültem sorra. Legnagyobb meglepetésemre ott találtam a tanszéken a megalapított a kommunikáció szakot, amin akkor még leginkább csak újságírást értettek. A rendszerváltás előtt nem volt újságíró-képzés a magyar felsőoktatásban, Nyugat-Európában viszont régóta létezett. Akkor még a minisztérium hatásköre volt a szakok engedélyezése, nem létezett előzetes akkreditáció. A kommunikáció szakos képzést egyszerre engedélyezték Pécsen, az ELTE-n és Szegeden. Valamit kezdenünk kellett vele, adott volt a feladat. Sikerült a szak hálótervét összeállítani, ebben sokat segített Havas Henrik, és elkezdtük a munkát a hallgatókkal. Kezdetben én nem tanítottam a szakon, úgy voltam vele, ha már a tanszéken belül van, megszervezem, de tovább foglalkozni nem szeretnék vele. Mészáros Rezső rektorsága idején aztán felállt az Országos Akkreditációs Bizottság, mely saját magát is szeretne volna kipróbálni, így lehetett próbaakkreditációra jelentkezni. A rektor úr a maga sajátos humorával azt mondta, ezt a lehetőséget nem szabad kihagyni, mert Magyarországon próba még soha nem volt sikertelen. Az egyetem egészére nézve igaza is lett, a kommunikáció szakot viszont elkaszálták. Többek között azért, mert a tanszékvezető nem tanít a szakon. Gondoltam, ha ez a probléma, akkor legyen. A sajtótörténet állt legközelebb hozzám, ezt kezdtem el tanítani. Később sikerült a szak mögé önálló tanszéket szervezni, de én továbbra is irodalmárnak tekintettem magam, így a dolgot részemről befejezettnek nyilvánítottam, az új tanszék vezetését nem vállaltam. Néhány évvel később azonban különböző okok miatt mégis visszakerült a médiatanszék hozzám, melyet a Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék irányítása mellett megbízással vezettem. Gondoltam addig, amíg nem akad valaki, aki újra átvehetné, csinálom, és álmomban sem jutott eszembe, hogy ez hosszabb időszakot tölt majd ki az életemből. Csakhogy párhuzamosan zajlott a kultúratudományos fordulat, ami a 19. században kialakult diszciplínának a határait az utóbbi 15-20 évben erőteljesen föllazította. Az irodalomtörténet, médiatörténet, medialitás, kommunikáció, amelyek korábban önálló tudományágak voltak, ma már kölcsönösen átjárták egymást. Izgalmas vizsgálódási pontokat lehetett találni, ha az ember nem maradt a 19. században körülhatárolt területeken belül, hanem megpróbálta a komplexitást másképp redukálni, a határokat máshol kijelölni. Például együtt látni a médiatörténetet az irodalomtörténettel és ezáltal másként látni Jókait. Egy idő után rájöttem tehát, hogy azok a változások, amelyek pályámon tulajdonképpen adminisztratív okokból következtek be, számomra

szakmailag fontos nézőpontváltásokat hoztak magukkal. Amióta pedig ez tudatosult bennem, jól tudom együtt művelni a média- és sajtótörténetet az irodalomtörténettel, és úgy érzem, most már megtaláltam a végleges helyemet, valahol a korábbi senki földjén irodalom- és médiatörténet között.

– Értékelése szerint, hol tart most az ön által vezetett Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék?

– A körülmények kezdetben nem voltak túl kedvezőek, hiszen egy olyan új diszciplínát kellett integrálni az egyetemi oktatásba, ami nem igazán illeszkedett a hagyományos bölcsészkarai stúdiumok közé. Nehéz volt elfogadtatni, hogy a kommunikáció vizsgálata tudomány is lehet, és nem egyszerű újságíró-tanfolyam gondozása folyik a tanszéken. Közben persze, erős elméleti alapozás mellett, olyan gyakorlatorientált képzést próbáltunk megteremteni, ami azokat a hallgatókat, akik nálunk végeznek, jó munkaerő-piaci pozícióba hozza. A felmérések, amelyek rendszeresen, évről-évre megjelennek a Heti Válasz című lapban, azt mutatják, ezt a célt sikerült elérnünk. Azért lehetnek sikeresek a diplomáink, mert a gyakorlatorientáltságot a már említett, nagyon erős elméleti háttérstúdiumok támogatják, és biztosítják a képzés egyetemi jellegét. Ez az, amit nem lehet tanfolyamokon elsajátítani, szükséges hozzá az egyetemi légkör, amely körülvéshi az elméleti és gyakorlati kurzusokat. A tanszék pillanatnyi állománya a státuszokat tekintve arra éppen csak elegendő, hogy a szakot ilyen szinten gondozni tudja. Szerencsére azok a fiatal kollégák, akiket tíz évvel ezelőtt a tanszékre hoztam, rendkívül jól teljesítenek pedagógusként és a tudományos előrehaladás tekintetében egyaránt. Eljutottunk odáig, hogy két kollégám is PhD-doktori fokozatot szerzett, ma már mindketten docensek. A harmadik disszertációja elkészült, és hamarosan megvédi az ELTE-n, a negyedik is jó ütemben halad. Képesek arra, hogy ennek a diszciplínának a különböző részterületeit tudományos szinten művelni tudják, még hozzá igen magas szinten, és ezzel a képzés hitelét, akkreditációs lehetőségét biztosítsák. A kommunikáció szak – ami kezdetben csak B felvételi szak volt, azaz olyanok vehették fel, akik egyébként már a kar hallgatói voltak – mára hallgatói létszámában elérte a közepes, sőt a nagy szakok szintjét. Nagyjából ott tart, ahol a magyar szak, amelynek a gondozására több mint ötször annyi státusz áll rendelkezésre. Ez persze bizonyos mértékben a diszciplína jellegéből is következik, hiszen amíg egy magyar szakos oktató kellő munkaráfordítással a régi magyar irodalomtól a kortárs szerzőkig mindent taníthat, addig a kommunikáció szakon az, aki a médiatörténetet tanítja, nem taníthat polgári jogot, gazdasági alapismereteket vagy kulturális antropológiát. Vannak olyan területek, amelyek ugyan fontos helyet foglalnak el a képzési struktúrájában, de nem kapcsolódik hozzájuk akkora óraszám, hogy érdemes lenne ellátásukra teljes státuszú kollégákat foglalkoztatni. Ezeknek a

területeknek egyébként vannak szakértői az egyetem más karain és tanszékein, egy ilyen képzésnél a vendégelőadók szerepe nyilvánvalóan megnő. A gyakorlati órák esetében pedig épp az a lényeg, hogy akik tanítanak, azok egyben gyakorló szakemberek legyenek, mert csak így tudják a hallgatóikat valóban aktuális tudással és élő kapcsolatokkal ellátni.

– Mennyire befolyásolják a felsőoktatás finanszírozásával, átalakításával kapcsolatos kormányzati döntések, elképzelések a tanszék munkáját?

– A tervezést nehezítik meg leginkább. Az utóbbi másfél-két évben a tömegmédiák gyakran szajkózzák azt a kormányzati véleményt, mely szerint a bölcsészkarokon általában – a kommunikáció szakon pedig különösen – túlképzés van. Ennek következtében az államilag finanszírozott hallgatói helyek száma radikálisan visszaesett. Mindaddig nem volt világos, és még ma sem az, hogy ez mennyire befolyásolja majd a szak iránti érdeklődést. A jelentkezések alapján most úgy tűnik, egyelőre nem befolyásolja jelentősen. Annak ellenére, hogy a legutóbbi felvételi időszakban a korábbinak körülbelül csak a negyede lett az államilag finanszírozott hallgatói hely nálunk, az összlétszám változatlan maradt. Legalábbis, ha azokat nézem, akik jelentkeztek és felvettük őket. Hogy aztán valóban képesek lesznek-e befizetni majd a költségtérítés összegét, az a következő kérdés. Az érdeklődés megvan, de hogy a fizetőképesség is meglesz-e, majd csak valamikor a tanév közepén fog kiderülni. És persze nyilvánvalóan változik ezzel a merítés is: nem feltétlenül a legtehetségesebbek kerülnek be ezután, hanem azok, akik képesek kiizzadni a költségtérítés összegét, ami egy elszegényedő társadalomban különösen komoly kihívás. Remélhetőleg azért hosszú távon mégsem lesz tartható, hogy nagyjából akkora összegnek a megtakarítása kedvéért, amibe egy futballstadion felépítése kerül, tönkretegyék az egész felsőoktatást. Ha ki tudjuk bekkelni azt, ami most van, akkor életben maradunk. A kérdés ma nagyjából úgy hangzik, hogy ki bírja tovább a víz alatt, levegő nélkül. Néhány privilegizált intézmény kivételével most ezt az extrém sportot űzzük a felsőoktatásban. Nem a saját jókedvünkből. Jókedvről már régen nincsen szó, és hogy a külső feltételek hogyan változnak a következő egy-két évben, ember nincs, aki megmondja. Ami most folyik, az rablógazdálkodás, globális értelmiségellenesség. Remélem, ez nem lesz tartható, vagy tényleg padlóra kerülünk, és akkor a jövő értelmiségének a kivándorlásával, a tehetségtelenek, a munkaképtelenek és a nyugdíjasok itthoni tengődésével lehet számolni. A pénz, amit a felsőoktatáson meg lehet takarítani, nem áll arányban a kárral, amit okoznak a kivonásával. A konzervatív oktatáspolitikai példaképe, Klebelsberg Kunó ki tudta harcolni azt, hogy egy lerongyolódott országban jusson elegendő forrás a kultúrára, a felsőoktatás fejlesztésére. Nyilván ez a személyes karizmáján is múltott, meg azon is, hogy valakik mégiscsak belátták azt, amit egyébként már

Széchenyi is megmondott, tudniillik, hogy kiművelt emberfők nélkül nem megy, és odaadták a pénzt. Most nem adják oda, hanem elveszik azt is, ami ott van, és ez már középtávon is borzasztó következményekkel járhat.

– Ha az állami finanszírozás kiszámíthatatlanságától, a gazdasági problémáktól eltekintünk, milyen perspektívát lát a médiatanszék számára?

– A bölcsészkar képzések közül a kommunikáció szakos – talán azért, mert fiatal, és létrehozása során megszereztük a nehéz körülményekhez való alkalmazkodás képességét – minden bizonnyal a legrugalmasabbak, legnyitottabbak közé tartozik. Jellemzően fogva pedig azt az interdiszciplinaritást képviseli, amelynek a kultúratudományos fordulat következtében egyébként is át kellene járnia bölcsészképzés egész területet. Ilyen értelemben a szak és vele a tanszék is sínen van.

– Írásait olvasva felmerül a kérdés: több irodalomtörténész kollégájához hasonlóan foglalkozik szerzőként is szépirodalommal? Őriz ilyen jellegű szöveget a fiókjában?

– Ez az én esetemben csak játszadozás, és vannak olyan alkalmak, amikor kedvem támad játszani. A PhD-képzések őszi félévének karácsony előtti utolsó, lazább órájára mindig kitalálunk valami könnyed témát, amiről forralt bor és karácsonyt idéző sütemények mellett beszélgethetünk. Egyik alkalommal abban állapodtunk meg, hogy mindenki elhozza és felolvassa a kedvenc meséjét. Gondolkodtam, én mit hozhatnék, aztán befejeztem a Széchenyi Könyvtár kéziratárában talált egyik Csáth-novellatörödéket, lett belőle egy apokrif Csáth-mese, amely rosszul végződik. Ezt olvastam fel, azóta is őrzöm, de regények nincsenek az íróasztalom fiókjában. Viszont az utóbbi két-három évben, megint csak a kommunikáció szakos képzésnek köszönhetően, a hangos vagy akusztikus irodalom foglalkoztat egyre inkább, a hangjátékok, rádiójátékok problémája. Az irodalmi alkotások nyomán születő hangjáték-adaptáció az intermedialitás sajátos esete, amikor az írott szöveg átkerül egy másik médiumba, a hang terébe. Ennek története, mely egyidős a rádiózásával, a hangjáték elemzésének a problematikája érdekel az utóbbi időben. A kihívást abban látom, hogy amíg az írott szövegek értelmezéséhez rendelkezésre állnak különböző, jól bejáratott fogalmak és módszerek, addig a hangjátéknál ezeket is most kell megalkotni, ha autonóm akusztikus műalkotásként akar róluk valami érvényeset mondani az ember.